

НАПРЯМ 3. ІСТОРІОГРАФІЯ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-269-5-11>

Чеканов В. Ю.,

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри філософії та історії

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

ПРОСТОРОВО-ЧАСОВІ СТРУКТУРИ В ЕКСКУРСІЙНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Екскурсійна література представляє собою різновид науково-популярної літератури, адресований туристам – відвідувачам об'єктів, що мають суспільну та історичну значущість, допомагають збереженню історичної пам'яті та акумулюванню знань про минуле. До неї відноситься також методична література для екскурсіводів, що керують відвідуванням об'єктів. Туристичні об'єкти сприймаються не лише уявою, як складники історичного минулого, а безпосередньо і наочно, будучи розташованими і в часі, і в просторі. Відповідно, репрезентація простору і часу існування таких об'єктів в екскурсійній літературі істотно відрізняється від стандартів наукової літератури: вона переслідує відмінні цілі і надає інші можливості.

У першу чергу, ця література не подає об'єкти як об'єкти досліджень: не підсумовує ці дослідження як завершений процес, виконаний науковцями, а узагальнює існуючі на сучасному рівні знання про них як замкнуті, логічно завершені інформаційні контури, що співпадають із зовнішнім виглядом об'єктів, доступним спостереженню. Екскурсійна література «читається» з метою орієнтування на місці розташування об'єкту та задля поповнення інформованості. Тому вона репрезентує історичні факти у прийнятній для нефахівців необтяжливій формі масової інформації. Усі проблемні моменти, що є предметом дослідження та обговорення в науковій літературі, виносяться за дужки. Відповідно, малодосліджені об'єкти історичної науки подаються в більш цілісному, більш осмисленому вигляді, ніж насправді.

Крім того, за композиційною структурою екскурсійна література володіє низкою специфічних особливостей, пов'язаних з тим, що простір в ній не організується як реконстуйоване середовище історичних подій, а сприймається учасниками екскурсії безпосередньо. Якщо уява

екскурсантів при пересуванні цим простором і не «включиться», мета екскурсії все ще досяжна, доки досяжні інші суспільно значущі цілі відвідування. Тому простір подається не повністю, як в історичних творах: через нього прокладається маршрут. Також враховується розташування і відстань екскурсантів до різних позицій на маршруті.

Екскурсійна література як така відома ще з античності, але через брак джерел до нас дійшли тільки окремі її вияви («Опис Еллади» Павсанія) [1]; контекст застосування нам невідомий і описані в цій літературі пам'ятки практично всі втрачені. Середньовіччя взагалі не знає такого жанру: відомі географічні описи тих часів не мали на меті екскурсійних завдань, це повідомлення про чужі землі, створені не для відвідувачів, а для читачів. Лексика цих творів не показує, як у Павсанія, взаєморозташування об'єктів (які за чим слідують в міру пересування), а дає описову географічну інформацію, де фізичні параметри переважають, а діалог з уявним мандрівником взагалі відсутній; тобто, практичне застосування наведених даних не обов'язкове [2, с. 108–110 та ін.].

Сучасна екскурсійна література бере свій початок від 1836 р., коли у Лондоні були видані перші путівники Дж. Мюррея для туристів [3, с. 10]. Високий життєвий рівень у Великій Британії XIX ст. дозволяв її мешканцям урізноманітнювати свої розваги за рахунок інформаційно насичених відвідин історичних пам'яток за кордоном. Тому лондонські видавці розробили для нового сегменту книжкового ринку спеціальну пропозицію. Ті, хто нею задовольнявся – «мандрівні англіїці» – стали, по суті, постійним елементом пейзажу архітектурних пам'яток. Цікаво, що в їхніх інтересах до «низького» тоді жанру свідомо звернувся видатний мистецтвознавець, професор Оксфордського університету Джон Рескін [3, с. 5]. Він змальовував свою читацьку аудиторію як таку, «що не відає спокою і невпинно рухається далі» [3, с. 87]. У викладі Рескіна представлені не лише описи об'єктів на маршруті екскурсії, але і полемічні по відношенню до путівника видавництва Дж. Мюррея висловлювання, і більш серйозні концепції творів мистецтва, описаних у путівнику [3, с. 28–31, 33–36, 39–44, 111 та ін.].

В сучасних текстах екскурсій загальноісторичні відомості теж доречні – вони вводять туристів у минулий контекст. Такі відомості подаються і як підготовчі до цілісного сприйняття об'єкту, і синхронізуються з перебігом екскурсії, з фізичним пересуванням екскурсантів (наприклад, з в'їздом у місто). Екскурсанти спершу бачать об'єкт в цілому і лише в міру наближення до нього – більш детально, виділяючи в ньому окремі частини та сюжети, що утворюють окремі блоки в тексті екскурсії [4, с. 16–19, 30–34; 5, с. 17–24].

Екскурсійна література в плані будови текстів співпадає з науково-популярною, тому що переслідує аналогічні цілі та завдання. Обидві мають суспільне, а не наукове значення, з чого випливає специфіка просторово-часових структур. В оглядових екскурсіях вона передбачає відмову від лінійності часу, натомість історичний час ділиться на відрізки, кожен з яких подається окремо від нижньої до верхньої хронологічної межі щоразу: спершу для об'єкту в цілому, потім, в міру пересування маршрутом, до окремих його частин. Цілісна репрезентація історичного часу доцільніша в тематичних екскурсіях, там, де присутній наскрізний сюжет, присвячений історичній події чи постаті, чий перебіг, чия біографія виступають як траєкторія її переміщення в часі. Сюжет розпорошується по декількох об'єктах відвідування, і, відповідно, маршрут екскурсії прокладається «уздовж біографії», траєкторією такого переміщення [4, с. 20–27].

Таким чином, простір і час в літературі для туристів формуються відповідно до завдань екскурсії і, відтак, лише частково співпадають із завданнями фахових дослідників історичного минулого. В цій літературі потужніше представлена складова, що пов'язана з суспільною та навіть політичною значущістю роботи екскурсоводів.

Список використаних джерел:

1. Павсаний. Описание Эллады / пер. с древнегреч. С.П. Кондратьева. Москва: Ладомир, 2002. Т.1. 492 с. (Серия «Классическая мысль»).
2. Коновалова И.Г. Восточная Европа в сочинениях арабских географов XIII – XIV вв.: текст, перевод, комментарий. Москва : Восточная литература, 2009. 223 с. (Серия «Древнейшие источники по истории Восточной Европы»).
3. Рёскин Джон. Прогулки по Флоренции. Заметки о христианском искусстве для английских путешественников. Санкт-Петербург : Азбука-Аттикус, 2020. 192 с.
4. «...И мне остается целая жизнь!» (памяти Леоноры Рахлиной посвящается). Киев, 2014. 176 с.
5. Киев. Путеводитель / Л. Рахлина. К. : ПП Горобець, 2008. 240 с.